

MÂTÜRÎDÎ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN DAYANDIĞI TEMEL TASAVVURLAR

GELENEĞİN İNKİŞAFINDAN GELECEĞİN İNŞASINA

Editör: EMİNE ÖĞÜK

ilâhiyât 601

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

*Mâtürîdî Düşünce Sisteminin Dayandığı Temel Tasavvurlar
-Geleneğin İnkışafından Geleceğin İnşasma-*

Editör: EMİNE ÖĞÜK

ISBN 978-625-7404-12-9

1. Baskı: Haziran 2021

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: TAVOOS

Sayfa Düzeni: TAVOOS

Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Baskı: Ayrıntı Basım Yay. ve Mat. Hiz. San. Tic. A.Ş.

Matbaa Sertifika No: 49599

ilâhiyât

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara

Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68

ilahiyatyayin@gmail.com

MÂTÜRÎDÎLİĞİN KIRGIZ TOPLUMUNA VE KÜLTÜRÜNE ETKİSİ

Abdilaziz KALBERDİEV

DOÇ. DR., OSH DEVLET Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ/KIRGIZİSTAN

Öskönbay ZUURİDİNOV

ÖĞR. GÖREVLİSİ, OSH DEVLET Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ/KIRGIZİSTAN

Giriş

Kırgızların İslâmiyet'i kabulü hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmaktadır. Bazı araştırmacılar, Kırgızların İslâmlaşmalarının X. asırdan başlayıp XIX. asra kadar uzanan uzun bir tarihi süreci içine aldığını söylemektedirler.¹ Bir kısmı ise, Kırgızların İslamlaşma sürecinin XVI. yüzyılda başlayıp XVII. ve XVIII. yüzyıla kadar devam ettiğini ve özellikle bazı tarikat mensuplarının irşat ve tebliğ faaliyetleri sonucunda gerçekleştiğini ileri sürmektedirler.² Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Kırgızların İslamlaşma sürecinin, kuzeydeki günümüz Moğolistan'ın kuzey batısında bulunan Hirgis vadisi ve Kırgız-

¹ Beyşe Urstanbekov, Tinçtkbek Çoroyev, "Kırgız Tarihinin Maalimatnması", *Ala-Too Dergisi*, Sayı: 9, (Frunze: Ala-Too Yayınları, 1990), 127.

² Bkz. Seyfettin Erşahin, *Kırgızlar ve İslâmiyet* (Ankara: Sek Yayınları, 1999), 34-36.

Nur gölü ile Rusya topraklarında bulunan Güney Sibirya, Yeni-sey, Orhun ırmaklarının yukarı boyları ve Altay, Sayan Dağlarından Tanrı Dağları ve çevresine olan göçlerle yakından ilişkisi bulunmaktadır. Zira Kırgızlar güneye indikçe, İslam'la tanışmışlar, Müslümanların etki alanlarına girmişler ve zamanla İslam'ı kabul etmeye başlamışlardır. Kırgızların Tanrı Dağlarına olan göçleri ise, birkaç asrı içine alan uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla kuzeyden güneye olan göç dalgalarının ne zaman, nasıl ve neden gerçekleştiğinin iyice açığa kavuşturulması, onların İslamlaşma sürecinin tablosunu açık bir şekilde ortaya koyacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bazı tarihçiler için Tanrı Dağları, eskiden beri Kırgızların ata yurdu olagelmıştır. Bazıları ise, Kırgızların 840'da Uygur Hanlığının yıkılmasıyla topraklarını Tanrı Dağlarına kadar genişlettiklerini ve burayı yurt edindiklerini veya daha önceki asırlarda buraları mesken tutarak yerleştiklerini ileri sürmektedirler. Bundan dolayı, Kırgızların Türk-İslam tarihinin erken çağlarında İslâmiyet'le tanışmış olma ihtimali bulunmaktadır. Nitekim Karahanlılar döneminde X. ve XI. yüzyılları yüz binlerce göçebe Türk kabilesi Müslüman olmuşlardır. Bu göçebe Türklerin arasında, oralarda yaşayan Kırgız boylarının da bulunmuş olabilecekleri kuvvetli bir ihtimaldir. Karahanlılar döneminde yaşayan dil bilimcisi Kaşgarlı Mahmut eseri *Divan-ı Lügati't-Türk*'te, Kırgızları Müslüman Türk boylarının kategorisinde değerlendirmekte ve henüz Müslüman olmayan Uygurlar hakkında farklı yaklaşımda bulunmaktadır.³ Ancak Kaşgarlı Mahmut'un eserinde belirttiği Kırgızlar Tanrı Dağlarında yaşayan Kırgızlar olmalıdır. Zira yukarıda da belirtildiği gibi kuzeyde yaşayan Kırgızlar, o devirde henüz İslâmiyet'ten fazla haberdar değillerdi. Dolayısıyla Kırgızların İslamlaşma

³ Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lügati't-Türk*, Çev: Besim Atalay (Ankara: Alaeddin Kural Basımevi, 1939), I/112, 334.

sürecinin *başlangıcının*, en geç X. yüzyıla tekabül edebileceği düşünülmektedir.

Tamamlanması konusunda ise, araştırmacıların çoğunluğu bu süreci XVII. ve XVIII. yüzyılın başlarına doğru götürmektedir.⁴ Ancak T. C. Bayaliyeva, K. Üsönbayev, B. Urstanbekov ve T. Çoroyev gibi araştırmacılar, Kırgızlardaki İslamlaşmanın tamamlanma süreci olarak XIX. asrı göstermektedirler. Onlar özellikle Hokand Hanlığının merkezî yönetiminin, hâkimiyetindeki göçebeleri İslamlaştırma politikası çerçevesinde görevlendirdiği bazı tasavvuf ve tarikat mensuplarının yoğun irşat ve tebliğ faaliyetleri sonucunda Kırgızların İslam'a geldiklerini belirtmektedirler.⁵ Seyfettin Erşahin, Hokand Hanlığının merkezî yönetiminin kararıyla göçebeler arasında hayata geçirilmeye çalışılan dinî faaliyetlerinin, aslında İslamlaşmadan çok dindarlaştırma amacını taşıdığını ileri sürmektedir.⁶ Nitekim bu konuyu XIX. ve XX. yüzyıl tarihçi, etnograf, şecereci (sancıraçı) ve gezginleri teyit etmektedirler. Örneğin: XIX. yüzyıl bilginlerinden Çokon Valihanov şöyle der: “*Bütün Kırgızlar İslam dinini benimsemişlerdir, fakat onun hem inanç ilkelerini, hem de İslam’ın şartlarını yeterince bilmedikleri halde kendilerine “Müslüman’ız” demektedirler...*”⁷ Kırgız şecere geleneğinin ustalarından biri olan Talıp Moldo (1849–1949) ise, Kırgızların kendilerini çok ciddi Müslüman saydıklarını, din uğruna canlarını feda etmeye hazır olduklarını, Ramazan ve Kurban bayramlarını topluca kutladıklarını belirtir. Ancak namaz kılıp oruç tutanların nadir olduğunu, fakat bu eksikliğin, özellikle Hokand

⁴ Bkz: Erşahin, *Kırgızlar ve İslâmiyet*, 34–36.

⁵ T. C. Bayaliyeva, *Religioznuye Perecitki u Kirgizov i İh Preodoleniye*, (Т. Дж. Баялиева, Религиозные Пережитки у Киргизов и Их Преодоление) (Frunze: İzdatelstvo İlim, 1981), 26–29; B. Urstanbekov; T. Çoroyev, “Kırgız Tarihünün Maalimatnaaması”, *Ala-Too Dergisi*, 9/127.

⁶ Erşahin, *Kırgızlar ve İslâmiyet*, 52–53.

⁷ Bayaliyeva, *Religioznuye Perecitki u Kirgizov i İh Preodoleniye*, 29.

Hanlığın döneminde aşılınmaya çalışıldığını da hatırlatır.⁸ Dolayısıyla bu ve bunun gibi hatıra ve notlar göstermektedir ki, S. Erşahin'in belirttiği gibi Hokand Hanlığının yürüttüğü dinî faaliyetler, Müslüman olan göçebe Kırgızların dindarlık seviyesini yükseltme amacını gütmüştür.

Mâtürîdîliğin Kırgız Toplumuna ve Kültürüne Olan Etkisi

Her ne kadar İslam'ın inanç ilkeleri ve ibadet esasları hakkında halk arasında yeterince bilgiler olmasa da İslamlaşma sürecinin başlangıcından itibaren İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik geleneği Kırgızların sosyal, kültürel ve dinî hayatına nüfûz etmeye başlamıştır. Elbette bunda yerleşik hayat süren Türk boyları, tasavvuf ve tarikat mensuplarının etkisi vardır. Fakat bununla beraber Hokand Hanlığının devrinde Kırgız ağalarının çocuklarının merkezden eğitim almaları, ozan geleneği ve bu geleneğinin halk arasındaki etkisi, medreselerde okutulan eğitim programları ve ders kitapları Mâtürîdîliğin Kırgız toplumunda daha çok tanınmasına vesile olmuştur. Bu etkiyi hâlâ hücre geleneğinden eğitim almış Kırgız ulemasının arasından görmek mümkündür. Günümüzde bu geleneğin Kırgızistan'daki önemli temsilcilerinden biri olan ve Ahmed Yesevî'nin Hikmetlerini Kırgızcaya tercüme eden Molla Sabır Dosbologlu medreselerde okutulan klasik akaid kitaplarını Kırgızcaya tercüme etmiş ve bu çalışmanın giriş kısmında Mâtürîdîlerin kabul ettikleri gibi Allah'ın sekiz sübûtî sıfatından bahsetmektedir.⁹ Demek XX. asra kadar Kırgızlar, özellikle din bilginleri, din görevlileri ve aydınlar arasında Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik hakkında yeterince bilgi vardı diyebiliriz.

Sovyet Birliği döneminde sistematik karakter kazanan '*Din-*

⁸ Talıp Moldo, "Kırgız Tarihi, Uruuçuluk Kuruluşu, Türülü Salttar", *Kırgızdar* (Bişkek: Kırgızistan Yayınları), II/536–537.

⁹ Bkz. Moldo Sabır Dosbol uulu, *Tauhid: Akıydalar Cıynagı* (Bişkek), 20.

sizleştirme' hareketinin çerçevesinde toplumsal zihniyetin değişimi, dinsiz toplumun inşası, dini ve dinî değerleri inkâr eden genç neslin yetişmesi için temel eğitim kurumlarından itibaren bütün devlet ve toplumsal kurumlarda ilmî ateizmin¹⁰ gelişimi için yoğun ateistik propaganda yürütülmüştür. 70 senelik bu rejimin sonucunda İslam'ın amelî boyutu tamamen unutulmasa da, inanç boyutunda ciddi eksiklikler meydana gelmiştir. Bağımsızlıkla beraber bu eksiklik farklı anlayışlarla farklı noktalardan doldurulmaya çalışılmaktadır. Hindistan menşei Tebliğ cemaati, Suudi Arabistan menşei Selefilik (Vehhabilik) hareketi, Türkiye menşei Süleymancılık tarikatı v.s. buna örneklerdir. Ancak asırlardır Kırgızların dinî zihniyetini şekillendirerek onların kültürel hayatlarında yerini bulan Mâtürîdilik geleneği tamamıyla unutulmamıştır. Kırgızistan Müslümanları Dinî İdaresinin tüzüğünde de yer alan Hanefî mezhebi ve Mâtürîdî inancı 2014 senesinde Kırgız Cumhûriyeti Cumhûrbaşkanı kararnamesiyle onaylanan Din İşleri Konseptinde¹¹ de yerini almış¹² ve bu Konsept çerçevesinde Cumhûrbaşkanlığına bağlı "İman" vakfı tarafından Kırgızistan genelinde din görevlileri için kurslar düzenlenmiştir. Ancak ne yazık ki farklı dinî anlayışların Kırgız toplumunda egemenlik kurma çabası yoğun bir biçimde devam etmektedir. Bu çabaların önlenmesi öze dönüş (inanç boyutunda Mâtürîdilik), yani halkın dinî anlayış, zihniyet ve kültürel özelliklerinin güncellenmesi ve tazelenmesine bağlıdır. Çünkü Hanefîlik ve Mâtürîdilik dinî anlayışı asırlardır

¹⁰ İlmî ateizm, materyalistlik (fen) ilimlere dayanarak dinle mücadele eden ateizmin en yüksek formudur. M. V. Vagabov, N. M. Vagabov, *İslam i Voprosi Ateistiçeskogo Vospitaniya* (Moskva: İzdatelstvo Vıssşaya Şkola, 1988), 4; *Kratkiy Nauçno – Ateistiçeskiy Slovar*, edit. (Moskva: Nauka, 1969), 60.

¹¹ Bkz. <http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/3d395d4a25f7bb776d06985277155549e1578fb5.pdf>, 29.01.2021.

¹² Bkz. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/68294?cl=ky-kg>, 29.01.2021.

Kırgızların dünyaya olan bakışına şekil vermiştir. Bunu birkaç örnekle açıklamamız mümkündür.

1. Akılla Allah'ı Bulmak: Kırgızların kültürel mirası olan Manas destanında bu dünya hayatı “yalan yer” kavramı içerisinde değerlendirilir ve insanların Allah'ı tanımaları için yalan yere gönderildikleri dile getirilir. Burada insanlara Allah'ı tanımaları için akıl verilmiştir.¹³ Destandaki ifadeye göre akıl, insana Allah'ın var ve bir olduğunu bulmada aracılık eder.¹⁴ Olaylar sırasında tebliği işitenlerin arasında akıllı olanların Allah'a iman ettikleri belirtilir.¹⁵ Akılla ilgili “akılda keramet vardır, akıllı olan kimseye iman dolup taşar, akıl uzaklara koşar, akılsızlar Allah'ı kaybederler, akla hile gelir, ferasete danışırsa gelecek işlerden önceden haberdar olur” mealindeki mısralar Mâtürîdîliğin izlerini taşımaktadır.¹⁶ Tebliğin akıl aracılığıyla gerçekleştiğini görebiliriz¹⁷ veya tebliğ sırasında akla hitap edilmektedir. Ayrıca insanın kulak, burun, dil, akıl, göz ile Allah'ın kudretini kavrayabileceği dile getirilir.¹⁸ Burada kulak ile sesi, burun ile kokuyu, dil ile tadı alabildiğimiz gibi akıl ile de Allah'ın varlığını kavrayabileceğimiz ima edilir. Bu bize beş duyu¹⁹ tanımını hatırlatmaktadır.

Allah insana akıl ve düşünce vererek hür bırakmıştır ki Yaradanını hatırlayabilsin diye.²⁰ Allah insana akıl verdiği için in-

¹³ Sağımbay Orozbekov, *Manas*, nşr. Samar Musayev-Abdıldacan Akmataliyev (Bişkek: Han-Tenir, 2010), 205.

¹⁴ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 370, 476, 947, 948.

¹⁵ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 1052.

¹⁶ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 1347.

¹⁷ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 1727.

¹⁸ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 51, 107, 228.

¹⁹ Bkz: Nüreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdîyye Akaidi*, nşr. Bekir Topaloğlu (Ankara: DİB, 2000), 17.

²⁰ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 338.

san Allah'ı dile getirmektedir.²¹ İnsan Allah'ın varlığını akılla bilmektedir.²²

Kur'an'daki Hz. İbrahim'in kıssasından esinlenerek oluşturulduğunu düşündüğümüz Panus Han'ın kıssası ilgi çekicidir. Panus Han aslen Çinlilerle irtibatlı olan putperest halkın kralıdır. Müslümanlar çevre putperest halkları kazanınca Panus Han kuşatmada kalır ve Müslüman askerlerin kendisine de geleceklerini bekler. Durum böyle olurken Müslüman askerlerden korunmak için bir sihirbazın yardımıyla kendilerini çeşitli hayvanlara dönüştürürler. Burada Müslümanlar için yenmesi haram olan hayvanlar tercih edilir ve hanın kendisi eşek, hanımı ile oğlu kaçır kılığına bürünür.²³ Eşek olarak gezen Panus Han çetin günleri geçirdikten sonra gerçek Yaradanı aramaya başlar. Daha önce tapmış olduğu putların yalan olduğunu anlar ve çevreden aleme kadar olanları sayarak bunları yaratanın kim olduğunu sorar. Böylece ailesine kavuşması için henüz adını bilmediği gerçek Yaradan'dan yardım ister.²⁴ Olayın devamında basiret sahibi Aykoco, Panus Han'ın farkına varır ve üzerindeki sihri yok edince Panus Han tekrar eski haline döner ve Müslüman olur. Panus Han'ın olayı akıl yürütme ile ilgili bir teşbih sayılır. Hz. İbrahim nasıl Allah'ı bulduysa Panus Han da aynı yöntemi kullanarak Allah'ı bulur. Fakat burada insan tek başına akıl yürüterek Allah'ın varlığına ve birliğine ulaşabilir teorisi söz konusudur. Destana göre gökteki Ay, gecenin karanlığı, Güneşin yakması, kışın üşütmesi, taşların arasından çıkan su, sonu görünmeyen göl, ölü çöl, gök gürlemesi, kemikten çıkan et, ağızdan çıkan kelimeler, sudan çıkan otlar, havadan aldığı nefes, yıldızların kayması, yıldaki şaşmayan on iki ay

²¹ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 370.

²² Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 211.

²³ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 660-675.

²⁴ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 680-681.

Allah'ın varlığına işaret etmekte ve insanın bunlar ile ilgili akıl yürütmesi gerekmektedir.²⁵

2. Kader ve kaza: Kırgızlar kadere tagdır/takdir derler. Manas destanında kader ile ecel cümlede “tagdır acal” kalıbıyla tanımlanmaktadır.²⁶ Biz bunu Türkçeye uygun olarak kader-ecel şeklinde yazalım. Kader-ecel Allah'tandır²⁷ ve bu ölümü ifade etmektedir. Bir olayın o şekilde vuku bulması Allah'ın emriyle gerçekleşen kader olarak dile getirilmektedir.²⁸ “Kaderi gelen” insanın ya öldüğü, ya da başı dertte olduğu²⁹ örneğinde görüldüğü gibi kader genellikle olumsuz anlamı içermekte ve insanın başına gelen kötü sonuçları ifade etmektedir. Genel olarak destanda insanın başına gelen ne varsa kader olarak değerlendirildiğini anlıyoruz.³⁰ Nasip kavramı da kader ile ifade edildiğini görebiliyoruz.³¹ “İnsanoğlu Allah'ın kaderine teslim olmaz mı?”³² sorusu ile kaderi kabullenmeyi öğütler. Yönetimin elden gitmesi de kader ile değerlendirilir.³³ Kader Allah'tan olduğu için insan başına gelenlere isyan etmemelidir. Çünkü onu Allah takdir etmiştir.³⁴ İnsanın kadere karşı yapabileceği bir şeyi yoktur.³⁵

Manas destanında kader ile eşanlımlı olarak kaza kavramı geçmektedir. Kaza kelimesi olmak veya her hangi bir fiil ile ifade edilirse ölmek anlamına gelmektedir.³⁶ Daha açık örneği

²⁵ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 107-108.

²⁶ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 23.

²⁷ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 329, 680.

²⁸ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 648, 1119.

²⁹ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 236.

³⁰ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 1122.

³¹ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 1295.

³² Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 1331.

³³ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 1394.

³⁴ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 1410.

³⁵ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 1776.

³⁶ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 532, 580, 816,

“kaza-ecel geldi”³⁷ cümlesinde görülür. “Allah’tan kaza gelirse ne olursa olsun ölürüm”³⁸, “Kaza gelirse ne çare, çarpışarak ölelim”³⁹, “Gelen kaza var ise hepimiz ölelim”⁴⁰, “Kaza gelirse, günümüz tükenirse nerede olursa olalım ölürüz”⁴¹ mısrası kader ile kazanın bütünleştiğinden haber vermektedir. Ancak genel kültürde kaza sözü Mâtürîdîliğin kaza anlayışına denk gelir. Kırgızlar vefat eden adama “kaza oldu” derler. Bu kaderdeki ecelin vuku bulması demektir.

3. İyilik ve kötülük: İyilik ile kötülüğün tanımı “Başına gelen iyiliğin başka taraftan geldiğini aklına getirirsen imanın gider”⁴², “Allah’ın varlığını iyiliğin geldiği yerden bil”⁴³, “İyilik ve kötülük Allah’tandır”⁴⁴ mısralarıyla dile getirilir. Allah’tan gelen iyilik ile kötülüğe ne olursa olsun insanoğlu teslim olur⁴⁵ ve bunun akıbeti kader anlayışını pekiştirmiştir. Manas’a akrabaları gelince kayıp kardeşlerini bulduğuna sevinir. Fakat gönlünde sevincine inşallahı eklemediği için iyilik kötülüğü dönüşür.⁴⁶ İyilik ile kötülük Allah’tan gelmesiyle beraber onun akılla kavranması konusunda da Mâtürîdîliğin izlerini bulabiliriz. Meşhur ozanlardan Moldo Kılıç şöyle demektedir:

Алда таала ишин көр!/Allahü Tealanın yarattıklarına bak!

Асман жердин тирөөсүн / Gök ve yerin direksiz olduğunu,

Акыл жетип турса да / Akıl buna ermekte,

³⁷ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 1433.

³⁸ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 57,

³⁹ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 133,

⁴⁰ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 269, 776, 1549.

⁴¹ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 435.

⁴² Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 464.

⁴³ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 107,

⁴⁴ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 349,

⁴⁵ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 776,

⁴⁶ Orozbekov, *Manas*, nşr. Musayev- Akmataliyev, 1232.

Адам бенде уноосуз / İnsanoğlu aracasız,

Бар экенин билесиң⁴⁷ / Var olduğunu bilir. Bu mısralarda insanoğlu sadece Yaratan'ın değil, akliya birçok şeyi kavrayabileceğini ifade etmektedir.

Sonuç

Müslüman Türkler için Mâtürîdîliğin hem dinî, hem de siyasî açıdan önemi günden güne artmaktadır. Kırgız toplumu içerisinde sefileştirme ve başkalaştırma çabaları hızlı bir hal alırken geleneği inkar eden gruplar çoğalmaktadır. Mâtürîdîlik Kırgız toplumu için ideolojik unsur olarak istifade edilmesi gereken bir fikrî oluşumdur. Üstelik insanların entelektüel düzeyi yükselirken Müslüman toplum olarak Mâtürîdîliğe daha da muhtaç duruma gelmekteyiz.

Tarihte göçebe toplum olarak sözlü geleneği kullanmışız ve okuryazar oranı oldukça düşük olmuştur. Göçebe toplumlar bilgi aktarmada ozanlardan istifade ettikleri için Müslüman Kırgızlar da dini anlatmada şiirsel kalıplardan faydalanmışlardır. Her ne kadar karışık durumda olmasına rağmen Kırgız edebiyatında Mâtürîdîliğin izlerine rastlamaktayız. Bu demek oluyor ki şiir ve destanlarda Mâtürîdîlik aşılarmaya çalışılmış ve belli bir Mâtürîdî ekol olagelmiştir.

Kırgız devleti bağımsızlıktan sonra ideolojik arayış içerisine girmiş ve Manas destanından esinlenerek "Manas'ın yedi vasiyeti"ni oluşturmuştur. Fakat ateist yönetim toplumun dinî ideolojisini değerlendirmeye fırsat bulamamış gözüküyor. Ancak toplum arasında Müslüman dinî grup ve cemaatler çoğalınca devlet Mâtürîdîlik ile Hanefilik okulunun önemini vurgulamaya başlamıştır. Biz makalede Manas destanı ağırlıklı Mâtürîdîliğin Kırgız kültüründeki etkilerine değindik. Mâtürîdîlik Kırgız toplumu arasında Manas destanı ile kaybolma korkusundan kurtulmuş ve az da olsa etkisini sürdürügel-

⁴⁷ Moldo Kılıç Şamırkanov, *Kazaldar* (Frunze: Adabiyat Yayınları, 1990), 170.

miştir. Özellikle Manas'ın Sagımbay Orozbek oğlunun varyantı yayılırsa toplum arasında Mâtürîdîlik de yayılmış olur.

Kaynakça

Bayaliev, T. C. *Religiozniye Perecitki u Kirgizov i İh Preodoleni*. Frunze: İzdatelstvo İlim, 1981.

<http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/3d395d4a25f7bb776d06985277155549e1578fb5.pdf>, 29.01.2021.

Erşahin, Seyfettin. *Kırgızlar ve İslâmiyet*. Ankara: Sek Yayınları, 1999.

<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/68294?cl=ky-kg>

<http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/3d395d4a25f7bb776d06985277155549e1578fb5.pdf>

Kaşgarlı Mahmut. *Divan-ı Lügati't-Türk*. Çev: Besim Atalay. Ankara: Alaeddin Kırıl Basımevi, 1939. C. I.

Şamırkanov, Moldo Kılıç. *Kazaldar*. Frunze: Adabiyat Yayınları, 1990.

Talıp Moldo. "Kırgız Tarihi, Uruuçuluk Kuruluşu, Türülüü Salttar". *Kırgızdar*. Bişkek: Kırgızistan Yayınları. C. II.

Dosbol uulu, Moldo Sabır. *Tauhid: Akıydalar Cıynagı*. Bişkek.

Urstanbekov, Beyşe. Çoroyev, Tınçtıkbek. "Kırgız Tarihının Maalimatnaması". *Ala-Too Dergisi*. Frunze: Ala-Too Yayınları, 1990. Sayı: 9.

Vagabov, V, V. Vagabov. N. M. *İslam i Voprosi Ateistiçeskogo Vospitaniya*. Moskva: İzdatelstvo Vısshaya Şkola, 1988.

Kratkiy Nauçno – Ateistiçeskiy Slovar, edit. İ. P. Tsameryan vd. Moskva: Nauka, 1969.

es-Sâbûnî, Nûreddin. *Mâtürîdîyye Akaidi*. nşr. Bekir Topaloğlu. Ankara: DİB, 2000.

Orozbekov, Sagımbay. *Manas*. nşr. Samar Musayev-Abdıldacan Akmataliyev. Bişkek: Han-Tenir, 2010.

<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/68294?cl=ky-kg>, 29.01.2021.